

Mångån

Vad vore människan utan vatten? Inte nog med att vi använder vatten till en stor del av våra dagliga aktiviteter, vi är även till stor del uppbyggda av vatten. Enligt vetenskapen lär ca 75 % av en människas vikt vara vatten. Men det var inte dessa vattenpölar som vi skulle syssla med just nu, utan det vandrande vattnet i våra bäckar och åar. Att sjöar och vattendrag har haft stor betydelse som transportleder är ett känt faktum. Men kraften i det rinnande vattnet har även haft en stor lockelse i alla tider. Många både lyckade och misslyckade försök ha gjorts att använda denna kraft för att slippa ifrån tunga kroppsarbeten. Man byggde primitiva kvarnar för att mala den brödsäd som odlades i våra fäbodrar. I Mångberg finns även ett tröskverk som har drivits med vattenkraft. Den enda vattendrivna såg som finns kvar efter ån finns i Mångberg. Även denna såg är efter renovering i brukbart skick. Ett antal stockar sågas där varje sommar som demonstration. De flesta av de anläggningar som funnits i Mångån tillkom troligen på 1700 och 1800-talen. Det var dessa århundraden som var de stora nyodlingarnas tid, då främst i de närmaste fäbodarna. Folkökningen under denna tid gjorde att den odlade jorden på ön inte räckte till att föda den växande befolkningen. Då blev de odlingsbara markerna på fastlandet intressanta. Kvarnarna byggdes oftast av fäbodlagen gemensamt.

Efter ån mellan Mångbro och Siljan har kvarnarna legat tätt, enligt Johan Svensson fanns förr 13 kvarnar i Mångån. Numera är det mesta borta eller nedruttnat och överväxt med sly och buskar. En upprensning av denna del av ån skulle säkert avslöja många intressanta aktiviteter från gamla tider. Järnframställning har även förekommit där. Den enda anläggning som fortfarande är i brukbart skick är dubbelkvarnen Wik- och Skräddarkvarn som någon dag varje sommar är i drift. Då kan intresserade få prova på den gröt som kokas av mjölet som kommer direkt från kvarnen.

När de stora skogsbolagen vid mitten av 1800-talet började köpa upp skog och avverkningsrätter på de då nästan orörda skogarna på Sollerö utskog fick vattendragen en ny användning som transportleder för timmer. Om detta skulle kunna fungera tillfredsställande så måste vattenföringen ändras radikalt. För Mångån som rinner upp i Fisklöstjärnarna och Oradtjärn innebar detta att vattendraget ändrar namn: Oradtjärnsbäcken rinner ut i Grundmången, mellan Grundmången och Fjärden heter det Oloksån och nedströms Fjärden, Mångån. Dammar byggdes i Damtjärn, Oradtjärn, Grundmången och Norra Fjärden för att kunna magasinera vårens smältvatten för flottningen. Stora arbeten gjordes också för att rensa undan det som kunde hindra timrets framfart. Stora stenar rensades undan ur älvfåran. Ån rätades och särskilda rännor byggdes där det behövdes. Dessa arbeten fortsatte långt in på 1900-talet. Mångåns vattensystem var känt för sitt goda fiske i äldre tider. Det fick naturligtvis ett avbräck. Någon hänsyn från skogsbolagens sida fanns inte. Samma gällde även för de små dammar som fanns i anslutning till de husbehovskvarnar som fanns efter ån.

Numera gör fiskevårdsföreningar och fiskevårdande myndigheter en del för att försöka återställa de gamla miljöerna i våra numera fiskfattiga vattendrag.

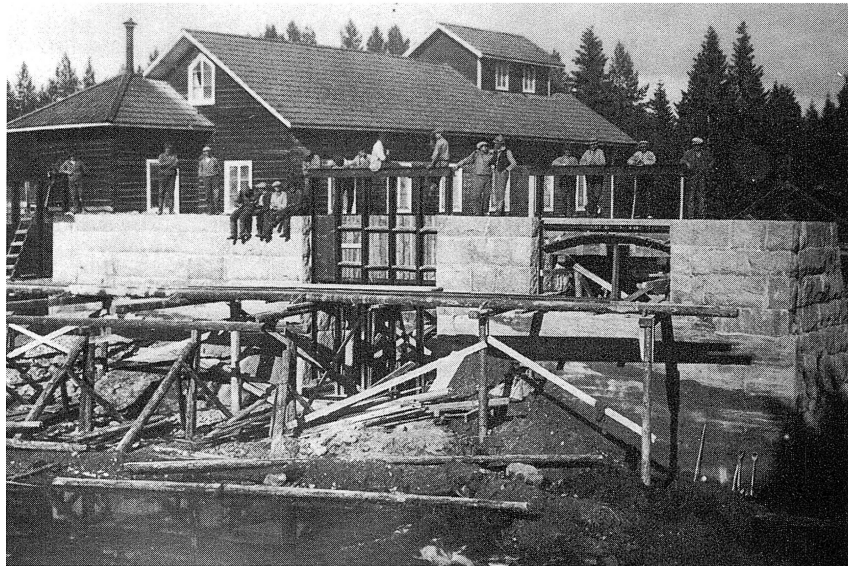

Fäbodkullorna i Garbergs fäbod på fiske vid Oradtjärnsbäckens inlopp i Grundmången.

Foto: Johan Öhman troligen 1911.

Detta torde dock vara en närmast omöjlig uppgift. Det fordras stora resurser för så omfattande arbeten. Att forskare och beslutsfattare är djupt oeniga gör ju inte saken bättre. Hela den natur som omger oss har ändrats så mycket att ingen vet vilka effekter en åtgärd kan få. Fisket i våra trakter har också fått en helt annan inriktning under senare tid. När våra förfäder gick ut på en fisketur var avsikten att skaffa mat för dagen. Numera har fisket blivit ett rekreations- och nöjesfiske.

Gruvan i Flenberget som togs upp på 1750-talet behövde en anläggning som tog hand om den malm som bröts i berget. Vid Mångån ca två km uppströms Mångsjön byggdes en, som det verkar, rätt stor anläggning för att utvinna de metaller som malmen innehöll. Det var troligen järn och koppar som man hoppades utvinna. Denna smältugn raserades dock vid ett vägbygge på 1950-talet. De rester som ännu är synliga visar dock på en omfattande verksamhet under några år, med flera intressanta tekniska lösningar. Man tog in vatten till att driva blåsanläggningarna från en punkt några hundra meter uppströms ån via en grävd kanal i stället för att bygga en damm. Samtidigt fick man då också direkt tillgång till vattnet i en mindre bäck. Det har spekulerats mycket över vilka som egentligen stod bakom gruvdriften på Flenberget. Att det inte var några lokala intressenter är nog klart. Allt som gjorts både i berget och på anläggningen vid Mångån

*Dammygge vid Mångbro kvarn
Fotograf okänd*

visar klart att det inte var några nybörjare som skötte det hela. Det var säkert yrkesfolk som sysslat med gruvdrift och metallurgi tidigare. De måste även ha haft stora ekonomiska resurser till sitt förfogande. Enligt uppgift finns det ingenting i några offentliga handlingar från 1700-talet där Flengruvan är omnämnd. Vid Falu gruva gick det åt enorma mängder ved för att hålla driften igång. Solleröskogen ingick då i det område där Falu gruva hade ensamrätt till all vedfångst. Siljansfors bruk hade även problem med att få köpa ved och kol från Solleröskogen när bruket startade i början av 1800-talet. Var det helt enkelt så att aktiviteterna i Flenberget och vid Mångån var ett enda stort svartbygge? Att inte låta myndigheterna få veta allt som händer är ju inte någon ny företeelse.

Vid västra stranden av den nuvarande Mångbrodammen finns lämningar av en troligen omfattande järnframställning med myrmalm som råvara. Där har vattenkraften använts för att driva blåsanordningarna. Den damm som fanns där revs troligen när flottningen startade, men då hade järnframställningen avslutats för länge sedan. Den stora slagghög som finns där indikerar på en långvarig verksamhet. Slagg därifrån kan naturligtvis också ha använts som fyllning när nuvarande dammen och den stora tullkvarnen byggdes något av de första åren på 1900-talet. Denna kvarn var avsedd att ersätta de små husbehovskvarnar som vid denna tid hade tjänat ut. Det finns en artikel om denna kvarns tillkomst i Sool-Öen för år 1978.

Erik Pettersson.